

פתיחה

בפרשת השבוע, מסופר על תוכחת משה לבני ישראל בעקבות חטאיהם במהלך שנות הנדודים במדבר. הגמרא במסכת בבא מציעא (לא ע"א) כותבת, שלא רק על משה הייתה חובה להוכיח את עם ישראל על חטאיהם, אלא כל אחד ואחד ערב לחברו וצריך להוכיחו, ואין הוא יכול לטעון שהחטא מוטל על חברו בלבד. וכפי שכתב הרמב"ם (ספר המצוות עשה רה):

"והמצוה הר"ה (205) היא שצונו להוכיח החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע אותו ממנו במאמר ותוכחה. ואין ראוי לנו שיאמר אחד ממנו אני לא אחטא ואם יחטא זולתי מה לי, דינו עם א-להיו. זה הפך התורה. אבל אנחנו מצווים שלא נמרה ולא נעזוב זולתנו מאומתנו שימרה ואם השתדל להמרות חייבים אנו להוכיחו ולהשיבו."

בעקבות כך נעסוק השבוע במצוות התוכחה, ובשאלה האם יש למחות באדם שאינו לובש מסיכה בעת נגיף הקורונה, ועלול לסכן את הציבור. כפי שנראה, כדי לענות על כך יש לפתוח במספר שאלות: א. על אלו חטאים יש להוכיח. ב. האם בכל עניין צריך להוכיח, או שיש להימנע במקרים בהם מעריכים שההוכחה לא תשרת את מטרתה. ג. האם כל אדם שעובר עבירה יש להוכיחו.

על אלו מצוות מוכיחים

האם יש להוכיח את מי שלא שם מסיכה? כאשר יש סיכוי שהחוטא יחזור בתשובה בעקבות התוכחה, כפי שכתבו התוספות (שבת נה ד"ה ואע"ג) אין מחלוקת שיש למחות, וכן פסקו השולחן ערוך והרמ"א (או"ח תרח). נחלקו הפוסקים בעקבות סתירה בדברי הגמרא, בשאלה האם יש עניין למחות גם כאשר ידוע שהחוטא לא יחזור בתשובה:

מצד אחד הגמרא בערכין (טז ע"ב) מביאה מחלוקת בין האמוראים עד מתי צריך להוכיח חוטא, כאשר לדעת רב יש להוכיח עד שהחוטא בכעסו יכה את המוכיח (וכן פסק הרמב"ם), לדעת שמואל עד שהוא יקלל אותו, ואילו לדעת רבי יוחנן עד שהוא ינזוף בחוטא שיפסיק להטריד אותו (וכן פסק בעל הלכות גדולות) - משמע שיש להוכיח גם במקרים בהם אין תועלת בתוכחה.

המסקנה העולה מהגמרא בערכין, עולה גם מהגמרא במסכת שבת (נה ע"א). הגמרא מביאה שרבי זירא אמר לרבי סימון, שעליו להוכיח את עבדיו של ריש גלותא (= הממונה על היהודים בגולה) החוטאים. וכאשר רבי סימון השיב לו שבכל מקרה הם לא מקשיבים לתוכחתו השיב, שאף על פי כן חובה להוכיחם. ובלשון הגמרא:

"אמר ליה רבי זירא לרבי סימון: לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא. אמר ליה: לא מקבלי מינאי (= לא יקבלו ממנו). אמר ליה: אף על גב דלא מקבלי - לוכחינהו מר, דאמר רבי אחא ברבי חנינא: אמר הקדוש ברוך הוא לגבריאלי: לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו, שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מה נשתנו אלו מאלו? אמר לה: הללו צדיקים גמורים, והללו רשעים גמורים. אמרה לפניו היה בידם למחות ולא מוחו."

מצד שני הגמרא במסכת ביצה (ל ע"א) מביאה את דבריו של בר חנין ששאל את אביו, מדוע לא מוכיחים את האנשים המוחאים כפיים בשבת, שהרי יש בכך איסור (וכפי שראינו בדף לשמחת תורה שנה א'). השיב לו אביו, שבמקרה כזה בו החוטאים לא יקשיבו לדברי המוכיח 'הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגים ולא מזידים' - משמע שאין עניין להוכיח כאשר החוטא לא יקשיב.

כמו כן, בתחילה הדיון הניחה הגמרא, שרק כאשר רואים אדם עובר על איסור דרבנן אין להוכיח אותו אם לא יקשיב, אך כאשר מדובר באיסור דאורייתא, וכבוד התורה ייפגע בעקבות כך וכדומה צריך להוכיחו בכל עניין. אך למסקנה הגמרא חוזרת בה, וסוברת שאפילו באיסורי דאורייתא מוטב לא להוכיח, וגם בהם עדיף שיהיו שוגגים ולא מזידים.

יישובי הראשונים

בעקבות הסתירה בגמרא נחלקו הראשונים, מחלוקת המושפעת מהטעם שבגללו יש להוכיח את החוטא:

א. **רש"י** (ד"ה הנח להם) הבין כפשט הגמרא בביצה, שמטרת התוכחה להחזיר את החוטא בתשובה, וכך משמע מלשון **השולחן ערוך** (או"ח תרח, ב). לכן במקום שידוע שהחוטא לא יחזור בתשובה, 'הנח להם לישראל' - עדיף שלא להתרות בו על מעשיו וחטאיו ויהיה בשגגה, מאשר שיוכיחו אותו וכשיבצע שוב את העבירה יעשה אותה במזיד.

כיצד יתמודדו עם דברי הגמרא בשבת הכותבת בשם רבי זירא, שיש להוכיח בכל עניין? הם תירצו שאמנם כך משמע מדבריו, אבל הגמרא ממשיכה וכותבת בשמו של הקב"ה שאמר למידת הדין, שהוא לא מעניש את הצדיקים על כך שלא מחו ברשעים מכיוון שידעו שלא יחזרו בתשובה, כך שהגמרא חוזרת בה מפסק רבי זירא שיש להוכיח בכל עניין. ובלשון הסמ"ג:

"ואם ברור לו למוכיח שלא יקבלו ממנו והעוברים שוגגין, טוב לו לשתוק, כדגרסינן על זה בפרק המביא כדי יין בביצה (ל, א) שאפילו באיסורי דאורייתא הנח להן לישראל שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ואף במזידין צריך לשתוק כדאמרין בפרק הבא על יבמתו (יבמות סה, ב) שחובה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע¹."

ב. **הריטב"א** (מובא בשטמ"ק) חלק על רש"י ופירש, שגם כאשר ידוע שהחוטא לא יחזור בתשובה עדיין יש למחות בו, וכפשט דברי הגמרא במסכתות ערכין ושבת. כיצד ייפרש את דברי הגמרא בביצה הכותבת, שמוטב שהחוטא יהיה שוגג ולא מזיד, וממנה משמע שהעיקר הוא להחזיר את החוטא בתשובה (וכמו שפירש רש"י)?

כפי שעולה מדבריו, הוא פירש אחרת את הגמרא הכותבת 'הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים'. בעוד שרש"י הבין שכוונתה ליהודי החוטא, תניח לו ליהודי ('ישראל'), עדיף שיחטא בשוגג, לדעת הריטב"א הגמרא מתכוונת לעם ישראל, וכוונתה לומר תניח **לעם** ישראל, עדיף לו שהחטא יהיה בשגגה מאשר שימחו בו והחטא יהיה במזיד.

¹ את הגמרא במסכת ערכין הכותבת שיש למחות בחוטא עד שיכה או יקלל פירשו, שמדובר רק במקרים בהם יש סיכוי שבסוף החוטא יחזור בתשובה, אבל אם הוא לא יחזור - באמת אין טעם להגיע לכך.

הסיבה שעדיף לעם ישראל שהחוטא יחטא בשוגג היא, שכאשר יהודי חוטא בשגגה עם ישראל לא נענש בגלל חטאו (אולי בגלל שהחטא קל יותר). מה שאין כן כאשר הוא חוטא במזיד ועם ישראל נענש. מכל מקום עולה מדברי הריטב"א, שאין ראייה מדברי הגמרא במסכת ביצה שאין להוכיח יהודי שחטא במזיד וכטענת רש"י.

ג. שיטה שלישית בראשונים מופיעה בדברי הנימוקי יוסף (יבמות כא ע"ב דה"ר), שסבר שיש לחלק בין ציבור שחוטא לאדם יחיד. כאשר ציבור חוטא, מוטב שיהיו שוגגים ולא מזידים (אלא אם כן יש סיכוי שיחזרו בתשובה, שאז יש להוכיח פעם אחת בלבד). לעומת זאת כאשר אדם בודד חוטא, חובה להוכיחו אפילו במצב של הכאה וקללה וכדברי הגמרא בערכין ושבת (ועיין הערה²).

נפקא מינה

עולה, שכאשר אדם אינו לובש מסיכה בשוגג, אבל ידוע לעומד מהצד שהוא לא יחזור בתשובה, אין מחלוקת בין הראשונים והאחרונים שאין להוכיחו, מכיוון שמוטב שיחטא בשוגג ולא במזיד (לדעת רש"י לטובתו, ולדעת הריטב"א לטובת עם ישראל). נפקא מינה בין הפירושים תהיה בשני מקרים: אדם שלא שם מסיכה במזיד, וחוטא שפרק עול לגמרי:

חוטא במזיד: א. לדעת רש"י, אדם שלא לובש מסיכה במזיד ולא יחזור בו כאשר יעירו לו, אין מצווה להוכיחו, שהרי מטרת ההוכחה לשיטתו היא להחזיר בתשובה ואותו חוטא לא יחזור בתשובה. ב. לדעת הריטב"א לעומת זאת יש עניין להוכיחו כדי שעם ישראל לא יענש בחטאו, והוא הדין לדעת היראים (כפי שראינו בהערה 2) והנימוקי יוסף שיש מצווה להוכיח את החוטא.

פורק עול: א. לדעת רש"י אין מצווה להוכיחו, שהרי וודאי לא יחזור בתשובה. ב. לדעת היראים לעומת זאת, ייתכן שגם פורק עול יש להוכיח כדי לקיים את מצוות התוכחה (קובץ שיעורים ביצה אות 10). יש להוסיף, שהגר"א והביאור הלכה חולקים, ולישיטתם גם היראים יודה לדעת רש"י שאין מצווה למחות בפורקי עול, ושהמצווה נוהגת רק במי שנחשב עמיתך, ובלשון הביאור הלכה:

"ודע דמסתברא דמה שפסק הרמ"א דחייב למחות, דווקא שהוא באקראי, אבל אלו הפורקי עול לגמרי, כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס, כבר יצא מכלל עמיתך ואינו מחויב להוכיחו. וכן איתא 'הוכח תוכיח את עמיתך', עמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ומצוות אתה חייב להוכיח אותו, אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב."

להלכה

בפסק ההלכה, ובשאלה האם יש למחות בחוטא במזיד (במקרה שלנו אדם שאינו לובש מסיכה) נחלקו האחרונים:

א. **השולחן ערוך** (תרח, ב) פסק כדעת רש"י, שהמצווה להוכיח את החוטא קיימת רק כאשר יש סיכוי שיחזור בתשובה, אבל אם אדם חוטא במזיד אין עניין להוכיחו. ב. **הרמ"א** (תרח, א) חלק ופסק כדעת הנימוקי יוסף, שיש חילוק בין ציבור שאין חובה להוכיחו כאשר ידוע שלא יחזור בתשובה, לבין יחיד שיש להוכיחו עד הכאה וקללה (בתנאי שאין סכנה ממשית).

יש להוסיף שגם במקרים שיש להוכיח, צריך לדעת את דרך ההוכחה. אמנם דבריו של רבי עקיבא (ערכין טז ע"ב) שאמר, שהוא תמה אם יש בדור הזה מישהו שיכול להוכיח את חברו (ולכאורה משמע שאי אפשר להוכיח כלל) לא נתקבלו להלכה, והפוסקים הבינו שמדובר באמירה רעיונית ולמעשה יש להוכיח, אף על פי כן יש להוכיח בצורה נעימה ומתקבלת.

כמו כן, יש לשקול היטב האם כדאי להוכיח את החוטא, כי על אף שכפי שראינו לדעת הרמ"א והביאור הלכה (ובניגוד לשולחן ערוך) יש להוכיח את החוטא גם אם לא יחזור בתשובה, וודאי שבמקרה בו התוכחה תגרום להרחקת החוטא מדרך התורה, או שתרגום לו לזלזל עוד יותר בהנחיות הרפואיות אין טעם להוכיחו, ומצוות התוכחה נדחית.

צמצום דברי הגמרא

יוצא שגם לדעת הרמ"א שיש למחות בחוטא במזיד, כאשר אדם חוטא בשגגה אין חובה להוכיחו כדי שלא יחטא במזיד. אף על פי כן, חלק מהראשונים צמצמו את ההיתר וסברו שלעיתים יש למחות גם בחוטאים בשגגה:

א. **הריטב"א** (שם) הביא בשם **המהר"ם מרוטנבורג**, שהחילוק בין חטא בשגגה בו אין להוכיח לחטא במזיד בו יש להוכיח, נהג רק בזמן הגמרא, שאז לטענתו בסך הכל מעמד התורה היה יציב. בדורו לעומת זאת שהקלו בכמה דברים, ראוי לעשות סייג לתורה, ואם רואים אדם החוטא אפילו באיסורי דרבנן ובשגגה יש להוכיחו (אם כי למעשה לא נפסק דעה זו באחרונים, ועיין תשב"ץ ב, מז).

ב. **הרא"ש** (ד, ב) הביא בשם **בעל העיטור**, שכאשר הגמרא פסקה שלא מוחים בעובר עבירה כאשר הוא חוטא בשוגג, כוונתה רק לעבירה מדרבנן, או לעבירה מדאורייתא הנלמדת מדרשת הפסוקים. לעומת זאת באיסור הכתוב בתורה בפירוש, צריך למחות בחוטא בכל עניין עד שיפירוש מן החטא (חוץ ממצב שיש סכנה למחות), וכך פסק **הרמ"א** (או"ח תרח, ב):

"נשים שאוכלות ושותות עד שחשכה, והן אינן יודעות שמצווה להוסיף מחול על הקדש, ממחין בידן כדי שלא תבואו לעשות בזדון. הגה (= רמ"א): והוא הדין בכל דבר איסור אמרינן: מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין; ודווקא שאינו מפורש בתורה, אף על פי שהוא דאורייתא, אבל אם מפורש בתורה, מוחין בידן (ר"ן דביצה ורא"ש בשם העיטור)."

מדוע כאשר האיסור כתוב בפירוש בתורה צריך למחות בכל עניין? **המשנה ברורה** (שם, ו) ביאר, שכאשר האיסור מפורש בתורה ברור שהחוטא יודע שיש איסור במעשיו, ולכן לא שייך לומר שמוטב שהחוטא יתבצע בשוגג ולא במזיד. **הכתב סופר** (או"ח נז) ביאר, שהאיסור המפורש בתורה חמור יותר, ולכן אסור לשתוק למרות הנזק שעלול להגרם בעקבות התוכחה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו³...

² **היראים** (דפוס חדש ס' רכג) צעד בשיטת ביניים. מצד אחד פירש כדעת רש"י, שהמטרה העיקרית של התוכחה היא להחזיר את החוטא בתשובה וכדברי הגמרא בביצה. מצד שני הוסיף קומה נוספת וכתב, שגם במקום שידוע למוכיח שהחוטא עושה זאת במזיד ולא יחזור בתשובה, עדיין יש עניין להוכיח אותו בשביל לקיים מצוות תוכחה וכדעת הגמרא בשבת.

³ **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן:** tora2338@gmail.com